

DOI: [https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2\(38\).283064](https://doi.org/10.18524/2410-2601.2022.2(38).283064)

УДК 1:130.2

Віталія Готинян-Журавльова

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ ЯК КЛЮЧОВИЙ ПАРАМЕТР АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНИХ І КУЛЬТУРНИХ ЯВИЩ І ПРОЦЕСІВ

Ми живемо різноманітному мультикультурному світі. Сьогодні мультикультуралізм є залишається актуальною проблемою для дослідження. Найчастіше його розуміють не лише як терпимість культурного розмаїття, а, в першу чергу, як вимога визнання на законодавчому рівні прав різних расових, релігійних, культурних груп задля спокійного і щасливого їх співіснування в одній державі. Питання мультикультуралізму має особливе значення і для сучасної України, яка є складно за своєю етнічною структурою, складною із соціокультурної точки зору державою, оскільки її регіони мають різне історичне минуле, різне бачення майбутнього. Крім того, історичні обставини розвитку країни привели до того, що на території сучасної України проживають різні національні меншини, які мають власні традиції, культуру, звичаї.

Ключові слова: мультикультуралізм, культура, традиції, звичаї.

Ми живемо різноманітному мультикультурному світі. Навіть історію людства неможна розглядати як лінійний процес, де усі народи розвиваються однаково, за однаковою програмою одночасно проходять однакові стадії розвитку, скажімо, первісне варварство, феодалізм, індустріальну епоху, епоху законів. Так Дж. Віко, А. Тойнбі, П. Сорокін, О. Шпенглер та багато інших дослідників уявляли історію у формі реальних, окремих, самодостатніх соціокультурних світів. Наприклад, для О. Шпенглера історія була певною послідовністю самодостатніх, рівноцінних, індивідуальних культур. Він виокремив вісім розвинутих культур, які пройшли всі стадії розвитку, зокрема стадію становлення або варварство первісного суспільства (дитинство за аналогією з живим організмом), стадію юності, яка означає початок розвитку політичних організацій, мистецтва і науки, стадію зрілості з розквітом усіх важливих сфер суспільного життя та останню стадію старості – стадію занепаду в першу чергу духовних цінностей, притаманних культурі. Лише вісім культур пройшли цей шлях: антична, арабська, вавилонська, єгипетська, західноєвропейська, індійська, китайська, культура майя, шляхи зародження, становлення, занепаду більшості з яких О. Шпенглер дослідив самостійно.

Слід підкреслити важливість виокремлення і дослідження окремих культур (або культурно-історичних типів) адже ми живемо у

багатокультурному, різноманітному світі. Епохи Великих географічних відкриттів надала можливість не лише відкривати, а й заселяти нові світи, пристосовуючись до інших, як природних, так і соціальних умов існування, уживаючись поряд з місцевим населенням. Перші колоністи підкорювали нові території, інколи не асимілюючись з місцевим населенням, а повністю змінюючи звичний уклад життя місцевого населення, природний ландшафт, тваринний світ. І сьогодні відбувається не лише переселення народів на нові території з їх подальшою асиміляцією, як було колись, а «співіснування в єдиному політичному суспільстві кількох помітних культурних груп, які бажають і, в принципі, здатні відтворювати свою специфічну ідентичність» [Дрожина 2008: 97], залишатися самими собою, зберігати генетичну пам'ять народу, зберігати і передавати мову, традиції свого народу дітям.

Сьогодні мультикультуралізм є залишається актуальною проблемою для дослідження. Найчастіше його розуміють не лише як терпимість культурного розмаїття, а, в першу чергу, як вимога визнання на законодавчому рівні прав різних расових, релігійних, культурних груп задля спокійного і щасливого їх співіснування в одній державі. Інколи такий факт як порушення навіть мовних прав, яке було в Канаді в провінції Квебек щодо франкомовного населення викликало обурення, яке вилилося в порушення прав англomовного населення. Це призвело до зворотної реакції знов з порушенням прав франкомовних громадян. І, напевно, таке повторювалося б ще не один раз, але питання було врегульовано на законодавчому рівні. Отже, більшість мультикультурних держави намагаються врегулювати правовідносини між представниками різних культур на законодавчому рівні в першу чергу задля уникнення сутичок на мовному, релігійному, культурному підґрунтях, припинення дискримінації і інших знущань, збереження прав, гідності і добробуту усіх громадян незалежно від їх етнічного, расового походження, віросповідання, мови. В будь-якому мультикультурному суспільстві людина зберігає свою ідентичність попри будь-які впливи і прояви інших культур.

Питання мультикультуралізму має особливе значення і для сучасної України, яка є складно за своєю етнічною структурою, складною із соціокультурної точки зору державою, оскільки її регіони мають різне історичне минуле, різне бачення майбутнього. Крім того, історичні обставини розвитку країни привели до того, що на території сучасної України проживають різні національні меншини, які мають власні традиції, культуру, звичаї. Україна є культурно різноманітною державою, а тому саме мультикультуралізм, толерантність, ідея національної єдності, питання суспільної інтегрованості залишаються актуальними. Тому метою даної статті є аналіз мультикультуралізму як ключового параметру в дослідженні

культурних явищ і процесів.

Поняття мультикультуралізму, історію його виникнення, еволюції і проявів вивчали О. Антонюк, О. Биков, Е. Бомешко, С. Бондарчук, В. Вардеккер І. Воронов, С. Дрожжина, Н. Кирабаєв, А. Колодій, В. Котельников, В. Котигоренко, О. Куропятник, В. Малахов О. Павлова, М. Рагозін, В. Тішков Е. Шилз, й інші. Концепція мультикультуралізму набула свого поширення в у 70-х – 90-х роках ХХ століття в таких країнах як США, Канада, Австралія, кожна з яких запропонувала свої механізми вирішення цього питання.

Найчастіше, мультикультуралізм означає «напрацювання правил і норм співіснування різних культур та їх носіїв в одному суспільстві, в єдиному правовому, соціокультурному просторі» [Козловець, Михайлова 2011]. Британський словник із соціології визначає мультикультуралізм як «легітимізацію культурного плюралізму... мультикультуралізм захищає та підтримує культурну різноманітність, зокрема мови меншин, а також бере до уваги нерівні стосунки меншин із домінуючими культурами» (цит. за: [Готинян-Журавльова 2021: 23]). Метою мультикультуралізму є визнання на політичному та соціальному рівнях культурних, мовних, етичних відмінностей у різних груп населення однієї країни або нації.

Відомий український вчений А. Колодій визначає «мультикультуралізм як: по-перше, ідеологічну доктрину та принцип політики, яка ґрунтується на цій доктрині; по-друге, ним позначають історично конкретне явище, що виникло в певний час і в певних країнах. Це принцип етнонаціональної, освітньої, культурної політики, яка визначає і підтримує право громадян зберігати, розвивати та захищати усіма законними методами свої (етно)культурні особливості, а державу зобов'язує підтримувати такі зусилля громадян» [Колодій 2008: 6]. Н. Кирабаєв характеризує мультикультуралізм як «теорію, практику і політику неконфліктного співіснування в одному життєвому просторі багатьох різномірних культурних груп» (цит. за [Дрожжина 2008: 17]).

Слід виокремити наступні принципи мультикультуралізму [Козловець, Михайлова 2011]:

1. позитивне ставлення до етнокультурних відмінностей і визнання того факту, що культурне розмаїття збагачує соціум, робить його життєздатнішим;
2. право на культурну відмінність, збереження і підтримання своїх культурних особливостей;
3. культурна рівноцінність та взаємна толерантність;
4. ієрархічно структурована подвійна ідентичність;
5. єдність у множині, коли культура тієї чи іншої групи не суперечить

базовим цінностям більшості;

6. ідентифікація індивіда з певною етнокультурною групою, що формує у нього усталену свідомість, сприяє його психологічній захищеності;

7. право на рівні шанси, недискримінацію і рівність у соціальній сфері;

8. політична керованість.

Мультикультуралізм є особливою формою інтегративної ідеології, за допомогою якої різні культурні спільноти реалізують стратегію соціальної злагоди і стабільності на правах рівноправного співіснування в єдиному політичному суспільстві, базовим принципом якого є принцип культурної свободи.

Але існує точка зору, яку висловлюють, наприклад, А. Колодій, Т. Суконкіна й інші дослідники цієї проблеми, що політика мультикультуралізму містить низку негативних явищ серед яких виокремлюють наступні [Колодій 2008]:

1. загроза національній єдності, можливість посилення міжгрупової і міжрасової недовіри, ускладнення процесу асиміляції, спокійного співіснування різних культур;

2. мультикультуралізм асоціюється з ідеологією політкоректності і практикою квотування при прийомі на роботу, у навчальні заклади, що породжує певну нерівність в тому числі нерівність за професійними якостями і розумовими здібностями і може викликати незадоволення певної етнічної групи;

3. спрямованість політики на збереження і підтримку певних культур, породжує нерівне ставлення до громадян, при цьому ігнорується класове розшарування груп;

4. політика культурного визнання, культурної рівності нерідко сама продукує етнокультурні меншини на вимагання з їх боку рівноправності (особливо це стає помітним, коли відмінності акцентуються на наданні привілеїв певній меншині);

5. піддаючи критиці історію країни можна поставити під сумнів і її реальні історичні досягнення та успіхи, применшити значення тих чи інших суспільних подій, які в загалі можуть бути досягненням не одної етнічної групи;

6. мультикультуралізм сприяє інституціалізації культурних відмінностей та етнізації соціальних відносин, що може загрожувати ліберальним цінностям, зокрема пріоритету прав людини.

Розрізняють два основні причини виникнення мультикультуралізму. Одна з них полягає в тому, що мультикультурні держави виникають завдяки розширенню кордонів держави і приєднання до неї раніше автономних культур, які жили на приєднаних територіях. Культурне різноманіття може

виникнути в державі в результаті імміграції. Слід підкреслити, що зазвичай іммігранти орієнтуються на інтеграцію в нове для них середовище, в нове для них суспільство. Але останнім часом їх інтеграція в нове суспільство сильно ускладнюється або протистояння з боку громадян держави, яка їх приймає, або власним небажання інтегруватися в нове суспільство.

Розглянемо яким чином забезпечують політику мультикультуралізму різні держави і зокрема держави іммігрантські, в яких або іммігранти значно обмежені в своїх правах, або, навпаки, можуть поглинути титульну націю. Такі відомі дослідники мультикультуралізму як Ф. Фукуяма, В. Кімліка, В. Малахов вважають, що забезпечити мультикультуралізм можна дотримуючись двох правил: одна група не може домінувати над іншою, не можна дозволяти групі принижувати членів своєї групи [Дрожжина 2008]. Лише культурна свобода, яка проявляється як між різними етнічними групами, так і в самих етнічних групах серед їх представників є певною основою мультикультуралізму. Розглянемо яким чином просуваються ідеї мультикультуралізму в так званих іммігрантських країнах, спираючись на дослідження С. Дрожжиної [Дрожжина 2008].

В США мультикультуралізм не став складовою державної політики. До сих пір питання щодо інтеграції іммігрантів вважаються законодавчо неврегульовані і вважаються їх особистими проблемами. Можливо саме завдяки такій політиці неврегульованості в правовому полі важливих питань, щодо інтегрування іммігрантів в американське суспільство призвело до зміни ставлення самих іммігрантів щодо «американської мрії». Так якщо іммігранти 70-х років ХХ століття, які переїздили до Америки з країн Латинської Америки, Азії, Радянського Союзу намагалися асимілюватися, не лише вивчити мову, а й перейняти уклад життя, деякі традиції американського суспільства, то від середини 80-х років ХХ століття іммігранти почали підкреслювати свою культурну унікальність, свою культурну несхожість з іншим населенням США, зберігати свою мову і традиції. Отже небажання держави урегулювати в правовому відношенні і тим самим полегшити процес інтеграції іммігрантів в американське суспільство, призвело до того, що іммігранти не зажадали змінювати свою звичну систему цінностей, прилаштовуватися під нове суспільство, змінювати звичну форму поведінки. Вони намагаються зберегти свою систему цінностей, традиції, мову, елементи культури.

Мультикультуралізм є офіційною ідеологією Канади, яка завжди була крайною плюралістичною в етнічному розумінні. Слід підкреслити, що переважна більшість канадців, пишаються тим, що вони є канадцами, не забуваючи свої коріння, своє етнічне походження, свою рідну мову. Навіть не можливість оволодіти англійською або французькою мовами не може

стати перешкодою для отримання громадянства Канади. Особливе ставлення щодо мови, напрацювання певної мовної регіональної політики дало світовому суспільству унікальний досвід. Але така начебто продумана політика мультикультуралізму має один негативний бік: надмірне опікування іммігрантами з Індії, Пакистану, Китаю начебто вибачаючись за ті тиски, які колись зазнали ті держави з боку Британської імперії. Це викликає певне незадоволення іммігрантів з інших держав, зокрема з європейських держав.

Досить цікавим є досвід такої країни, як Австралія, адже це країна, де трохи менше половини населення є іммігрантами першого або другого покоління з інших країн. Влада одразу намагалася врегулювати питання щодо асиміляції і запропонувала іммігрантам селитися серед так званих «старих» австралійців. Чітко було прописано можливості отримання громадянства з обов'язковим оволодінням англійською мовою. Отже, ситуація склалася така, що навіть висококваліфіковані працівники, які не встигли отримати громадянство, отримували лише низькооплачувані робочі місця, оселялися далеко від центру або за межами крупних промислових міст, що передбачало певною мірою їх ізоляцію від іншого населення. Виникла певна дискримінація частини населення, які ще не встигли отримати громадянство. Крім того, особливу підтримку від держави отримувало корінне населення Австралії, більшість з етногруп якого взагалі не бажали інтегруватися в сучасне суспільство, зберігаючи власну систему цінностей, власну культуру і побут. Це викликало певні незадоволення в суспільстві і необхідність перегляду такої політики. Отже поступово від етноцентристської політики держава перейшла до громадянської, проголошуючи рівні соціальні права і соціальну справедливість. Це допомагає іммігрантам зберегти власну культуру, систему цінностей, норми поведінки. Відсутність різких змін у системі цінностей дає можливість комфортного пристосування до нових умов життя.

В Малайзії уряд прийняв політику щодо позитивної дискримінації «китайської меншини» [Дрожжина 2008] і надання певних квот, кредитів, соціальної допомоги малайзійцям задля підвищення їх рівня життя до рівня життя китайської меншини.

Досить цікавою щодо іммігрантів виявилася політика Швеції [Дрожжина 2008], прийнявши на законодавчому рівні три основних принципи. Перший принцип проголосує однаковий рівень життя для всіх громадян. Другий принцип надає вільний вибір між збереженням власної етнічної культурної ідентичності або залученням до шведської культурної ідентичності. Третій принцип пропонує партнерство, забезпечення рівних умов в професійній сфері. Отже такий варіант мультикультуралізму залишає індивіду можливість повністю зберегти власну систему цінностей, повністю залишитися в рамках

свої культурної ідентичності.

Кожна культура, в якій формується особистість, регулює її поведінку як пішохода, вчителя, лікаря, гостя або хазяїна, продавця або покупця, утворюючи стереотипи, зразки поведінки. Представники різних культур по-різному реагують на однакові типові ситуації. Так звичайні поцілунки, якими обмінюються закохані, викликає посмішку у європейців, а індуси вважають таку поведінку непристойною і за неї можна потрапити за ґрати. А якщо хтось народився шульгою, то йому точно буде незручно жити в Індонезії, де все необхідно робити лише правою рукою: рукоштовтання, передача платежів або речей тощо. Використання лівої руки сприймається як зневага. Перуанці дуже пишаються своїми стравами і зовсім не задоволені якоюсь стравою може стати причиною великої образи. Їжа вважається священною, оскільки об'єднує всіх людей, незалежно від їх соціального класу. Слід пам'ятати, що в грецькій, іранській, турецькій та болгарській культурах кивок головою означає «ні». А повести головою зліва направо в Болгарії означає «так», хоча ми звикли, що цей жест означає «ні».

Це лише маленькі відмінності у поведінці різних народів. Але людина, яка виросла в рамках однієї культури, в якій сформувалася її система цінностей, система її ціннісних орієнтацій, буде вважати притаманні цей традиції, норми моралі, закони, заборони, тощо майже еталонними зразками поведінки, а будь-які інші прояви, як порушення цих «еталонів», як зазіхання «на традиції». Деякі вороже ставляться до представників інших культур, не розуміючи їх традиції і норми поведінки. Тому питання мультикультуралізму і толерантності залишаються актуальними.

Деякі дослідники, наприклад, М. Козловець [Козловець, Михайлова 2011] вважають, що перед сучасними націями взагалі не стоїть питання про їх мультикультурність. Розмаїття культур, зростання міграційних потоків, намагання діаспор впливати на певні соціальні і політичні процеси, поширення в багатьох країнах англійської мови і визнання її другою мовою, певні настрої в політичних колах деяких держав не залишають країнам вибору, нав'язуючи їм політику мультикультуралізму. Слід підкреслити, що наявність різних етнокультур, національних діаспор або декількох мов, ще не визначає її мультикультурність. Підкреслимо, що основи мультикультуралізму перш за все закріплені певними нормативними актами, які визначають перш за все визнання країною і збереження прав і гідність громадян, піклування про добробут усіх громадян незалежно від їх національності, походження, віросповідання тощо.

Але отримання державних гарантій різними етнокультурними спільнотами, забезпечення їх самобутності, надання можливості вільного

спілкування рідною мовою, не повинно розколювати сучасне суспільство, зокрема сучасне українське суспільство. Найголовнішою і найпервішою метою мультикультуралізму є створення загальнонаціональної ідентичності, яка б «дозволяла зберігати етнокультурні особливості усіх громадян країни. Ідентифікація себе з українською державою (громадянська ідентичність) повинна бути первинною, а з тією чи іншою етнічною спільнотою – вторинною» [Козловець, Михайлова].

Проблема мультикультуралізму є актуальною для сучасної України. І хоча свідченням толерантності українського народу є глибоке переконання, що кожний етнос має право зберігати і поширювати рідну мову, культуру, традиції, звичаї, в сучасному українському суспільстві нікуди не зникли «гострі питання», пов'язані з використанням мов національних менших, особливостей релігійних вірувань і обрядів тощо, які, ще більше загостряться після закінчення повномасштабного вторгнення країни агресора на територію України. Відбуваються постійні маніпулювання питанням щодо розділу країни на схід і захід, хоча і на сході і на заході країни живуть, в першу чергу, ті, хто усвідомлюють себе українцями, громадянами цієї країни, тими, хто приймає систему культурних цінностей своєї країни (навіть якщо в ній є певні розходження), хто сумлінно виконує свої обов'язки, хто захищає свою країну, не зважаючи на те, що в побуті розмовляє російською, угорською, польською або румунською мовами. Ця толерантність, любов до батьківщини не дає прижитися ксенофобським настроям в країні, підтримує культурний плюралізм різних етнічних груп, їх самотність і сприяє їх інтеграції в єдину українську спільноту.

Список використаної літератури

- Дрожжина, С. (2008) *Мультикультуралізм: теоретичні і практичні аспекти*, в: *Політичний менеджмент*. № 3, Київ, Центр соц. комунікацій, сс. 96–106.
- Козловець, М. А., Михайлова, М. О. (2011) *Мультикультуралізм і проблема єдності суспільства* URL: <http://www.eprints.zu.edu.ua> (дата звернення: 12.04.2022).
- Готинян-Журавльова, В. В. (2021) *Безеталонне вимірювання ціннісних орієнтацій особистості: соціально-філософський аналіз*: дис.... д-ра філос. н.: 09.00.03/ Державний заклад «Південноукраїнський нац. пед. ун-т імені К. Д. Ушинського». Одеса, 367 с.
- Колодій, А. (2008) *Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України*, в: *Агора*. Вип. 6, Київ, Стилюс, сс. 5–14.

Vitaliya Gotynyan-Zhuravlova

MULTICULTURALISM AS A KEY PARAMETER OF THE ANALYSIS OF SOCIAL AND CULTURAL PHENOMENA AND PROCESSES

We live in a diverse multicultural world. Even the history of mankind cannot be considered as a linear process, where all peoples develop in the same way, according to the same program, simultaneously passing through the same stages of development, for example, primitive barbarism, feudalism, the industrial era, the era of laws. Thus, G. Vico, A. Toynbee, P. Sorokin, O. Spengler and many other researchers imagined history in the form of real, separate, self-sufficient sociocultural worlds. Today, multiculturalism is still an actual problem for research. Most often, it is understood not only as tolerance of cultural diversity, but, first of all, as a requirement to recognize at the legislative level the rights of different racial, religious, and cultural groups for their peaceful and happy coexistence in one state. The issue of multiculturalism is also of particular importance for modern Ukraine, which is a complex state in terms of its ethnic structure, complex from a socio-cultural point of view, as its regions have different historical pasts and different visions of the future. In addition, the historical circumstances of the country's development led to the fact that various national minorities with their own traditions, culture, and customs live on the territory of modern Ukraine. Ukraine is a culturally diverse country, which is why multiculturalism, tolerance, the idea of national unity, and issues of social integration remain relevant.

Keywords: multiculturalism, culture, traditions, customs.

References

- Drozhzhyna, S. (2008) *Multykulturalizm: teoretychni i praktychni aspekty*, in: *Politychnyi menedzhment*, № 3, Kyiv, Tsentr sots. komunikatsiy, pp. 96–106.
- Kozlovets, M. A., Mykhailova, M. O. (2011) *Multykulturalizm i problema yednosti suspilstva*. Retrieved April, 2022 from <http://www.eprints.zu.edu.ua>.
- Hotynian-Zhuravlova, V. V. (2021) *Bezetalonne vymyryuvannia tsinnisnykh oriantatsii osobystosti: sotsialno-filosofskyi analiz: dys.... d-ra filos. n.: 09.00.03/ Derzhavnyi zaklad «Pivdenoukraiynskyi nats. ped. un-t imeni K. D. Ushynskoho»*. Odesa, 367 p.
- Kolodii, A. (2008) *Amerykanska doktryna multykulturalizmu i etnonatsionalnyi rozvytok Ukrainy*, in: *Ahora*, vyp. 6. Kyiv, Stilos, pp. 5–14.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2022

Стаття прийнята 27.05.2022